

TAŞRADAKİ ALEVİLİK KÜLLİYATINA BİR ÖRNEK: ŞAH İBRAHİM VELİ OCAĞI ÇORUM KOLUNDAN BİR YAZMA

An Example from Provincial Alevi Literature: A Manuscript from the Çorum Branch of Şah İbrahim Veli Ocağı

Ein Beispiel für den alevitischen Korpus in der Provinz: Ein Manuskript aus dem Ableger des Schah-Ibrahim-Veli-Ocaks in Çorum

Ufuk EROL *

ÖZ

Osmanlı din tarihi ve tasavvuf tarihi araştırmaları günümüze kadar genelde imparatorluk sahasının öne çıkan İstanbul, Bursa, Kahire, Şam gibi önemli ilmî ve siyasi merkezlerine odaklanmıştır. Taşradaki tasavvuf gruplarının külliyyatı bu merkezlere kıyasla daha az çalışılmıştır. Özellikle Osmanlı tarihi boyunca taşrada kalmış ve şehir merkezlerinden dışlanmış Alevi geleneği ve külliyyatı son yirmi yılda daha yoğun bir şekilde çalışılmaya başlanmıştır. Burada elbette Alevi el yazmalarının kamu kütüphaneleri yerine aile arşivlerinde muhafaza edilmiş olması önemli bir etkidir. Bu makalede incelenecek olan yazma Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne Şah İbrahim Veli Ocağı Çorum kolu dedelerinden Arap Ali Gazioğlu tarafından verilmiştir ve merkezin arşivinde B375 numarasıyla kayıtlıdır. Yazma dört kapı kırk makam, müşküller ve çeşitli dinî hikâyelerden müteşekkil olup bu makale sınırları içerisinde ilk iki konu ele alınıp incelenmiştir. Alevilik ve Bektaşilik'in inançsal olarak temellerinden olan dört kapı kırk makam öğretisi yazmada ayet tefsirleri eşliğinde detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Aynı şekilde Alevilerin günlük

* Indiana Üniversitesi, Tarih Bölümü, Doktora Öğrencisi, ufukerol93@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4710-5865.

hayatlarında karşılaşılabilecekleri dinî ve sosyal sorunlar ve bunlara verilen cevaplar müşkül başlıklarıyla yazmada anlatılmıştır. Yazmanın içeriği ve Kur'an ayetlerinden yapılan tefsirler göz önüne alındığında Alevilerin ve yazma özelinde Çorum bölgesindeki Şah İbrahim Veli Ocağı mensuplarının gelişmiş bir dinî külliyatları olduğu çıkarımını yapabiliriz. Özellikle 20.yüzyıldan günümüze kadar iddia edilenin aksine Alevilerin Kur'an'ın batını anlamda tefsirini kendi tasavvufi yollarının izahında yaptıklarını söyleyebiliriz. Aleviliğin sadece sözlü değil ayrıca zengin bir yazılı kültüre de sahip olduğunu ve bu ikisinin birbirini beslediğini yazmanın içeriği bize göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, sözlü kültür, yazılı kültür, Kur'an, el yazması, Şah İbrahim Veli Ocağı.

ABSTRACT

Studies on the history of religion and Sufism in the Ottoman Empire have thus far focused on prominent scholarly and political centers of the empire such as İstanbul, Bursa, Cairo and Damascus. Compared to the written literature produced in these centers, that of Sufi groups in provinces has been less studied. In the last 20 years scholars started to study the Alevi tradition and its literature that were always dismissed in city centers in the Ottoman Empire. The fact that Alevi manuscripts have remained in the hands of Alevi families rather than at public libraries is also an important reason why Alevi tradition and literature have been less studied. The manuscript which is analyzed in this article was donated to Hacı Bektâş-ı Veli Research Center from the Perspective of Turkish Culture at Hacı Bayram Veli University by Arap Ali Gazioğlu, an Alevi religious master (dede) from the Çorum branch of Şah İbrahim Veli Ocağı (the hearth of Şah İbrahim Veli), and it is catalogued under the number B375 in the archive of the center. The topics in the manuscript consist of four gates and forty stations, religious issues, and various religious stories, out of which the first two topics are analyzed in this article. The four gates and forty stations doctrine on which Alevi and Bektashi beliefs are based is analyzed in the manuscript with an exegesis of certain Quranic verses. Religious and social problems that Alevis may face in their daily lives and the answers for these problems are also explained under the title of müşküller (difficult/problematic conditions). Considering the content of the manuscript and the exegesis of certain Quranic verses, we can conclude that Alevis and particularly those belonging to Şah İbrahim Veli Ocağı in the province of Çorum had a developed written religious corpus. It can be argued that Alevis have interpreted the Quran from an esoteric/inner-worldly perspective when expounding their Sufi path. The content of the manuscript shows us that Alevism has not only an oral culture but also a rich written culture, both of which support each other.

Keywords: Alevism, oral culture, written culture, Quran, manuscript, Şah İbrahim Veli Ocağı.

ZUSAMMENFASSUNG

Bis heute hat sich die Forschung zur Geschichte der Religion und des Sufismus im Osmanischen Reich im Wesentlichen auf die wichtigsten wissenschaftlichen und politischen Zentren des Reiches wie Istanbul, Bursa, Kairo und Damaskus konzentriert. Im Vergleich zu diesen ist der Korpus der Sufi-Gruppen in den Provinzen weniger erforscht worden. Insbesondere die Tradition und der Korpus des Alevitentums, das zu Zeiten des osmanischen Reiches in der Provinz angesiedelt und von den städtischen Zentren ausgeschlossen war, ist in den letzten beiden Jahrzehnten intensiver erforscht worden. Zweifelsohne ist ein wichtiger Faktor hierbei die Tatsache, dass alevitische Manuskripte eher in Familienarchiven als in öffentlichen Bibliotheken aufbewahrt werden. Das Manuskript, das in diesem Artikel untersucht werden soll, wurde dem Anwendungs- und Forschungszentrum für Studien zu Hacı Bektasch Veli aus Perspektive der türkischen Kultur der Hacı-Bayram-Veli-Universität von Arap Ali Gazioğlu, einem der Dedes des Ablegers des Schah-Ibrahim-Veli-Ocaks in Çorum, vermacht und ist im Archiv des Zentrums unter der Nummer B375 registriert. In dem Manuskript finden sich Ausführungen zur Lehre der vier Tore und vierzig Stufen, zu diversen Schwierigkeiten des Alltags und verschiedene religiöse Geschichten. Im Rahmen dieses Artikels werden die ersten beiden Themen diskutiert und analysiert. Die Lehre von den vier Toren und vierzig Stufen, die eine der Grundlagen des alevitisch-bektaschitischen Glaubens bildet, wird in dem Manuskript anhand von Versexegesen detailliert erläutert. Ebenso werden in dem Manuskript unter der Überschrift „Schwierigkeiten“ religiöse und soziale Probleme angeführt, mit denen sich Aleviten in ihrem täglichen Leben konfrontiert sehen können, und Antworten zum Umgang mit diesen Problemen gegeben. Aus dem Inhalt des Manuskripts und der Exegese der Koranverse lässt sich schließen, dass die Aleviten, in diesem Fall die Anhänger des Schah-Ibrahim-Veli-Ocaks in der Region Çorum, über einen entwickelten religiösen Korpus verfügen. Im Gegensatz zu landläufigen Behauptungen lässt sich sagen, dass die Aleviten vor allem seit Beginn des 20. Jahrhundert bis in die Gegenwart zur Erklärung ihrer eigenen mystischen Wege eine auf die wesentliche Bedeutung abzielende Exegese des Korans betrieben haben. Der Inhalt des Manuskripts zeigt uns, dass das Alevitentum nicht nur über eine mündliche, sondern auch über eine reiche schriftliche Kultur verfügt und dass diese beiden sich gegenseitig nähren.

Schlüsselwörter: Alevitentum, Oralität, Literalität, Koran, Manuskript, Schah-Ibrahim-Veli-Ocak.

Giriş

Şah İbrahim Veli Ocağı dede ve talip kitlesi bakımından Anadolu coğrafyasında farklı yerlere dağılmış büyük Kızılbaş-Alevi ocaklarından biridir. Ocağın merkezi Malatya Hekimhan ilçesinin Ballıkaya (eski adıyla Mezirme) köyü olsa da özellikle 18. yüzyıldan itibaren batıda İç Anadolu ve Ege Bölgesi'ne dede ve talipler göç etmişlerdir. Göç edilen yerlerin başında Çorum gelir. Bu çalışmaya konu olan yazma Çorum Evciyenikışla köyünden Şah İbrahim Veli Ocağı dedesi Arap Ali Gazioğlu tarafından, 2018 yılı itibariyle Hacı Bayram Veli Üniversitesine bağlı olan Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne verilmiştir. Bu merkezin el yazma koleksiyonunda B375 numarasıyla kayıtlıdır.¹ Şah İbrahim Veli Ocağı'yla ilgili şu zamana kadar muhtelif çalışmalar yapılmış olsa da (Yalçın ve Yılmaz, 2004; Aksüt, 2004; Aytas, 2011), ocakzâdeler tarafından yüzyıllar boyu nesilden nesile aktarılarak muhafaza edilen el yazmaları detaylı bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Ocakzâdelerin elinde olan icazetname, şecerename ve hilafetname türünde belgeleri inceleyen yayınlar yapılmış ancak risale, buyruk, mecmua türündeki yazmalar üzerinde şu zamana kadar detaylı çalışılmamıştır. Bu makale müstakil olarak Arap Ali Dede'nin yukarıda ismi geçen merkeze bağışladığı B375 numaralı yazmada izah edilen dört kapı kırk makamı ve çeşitli müşkülli (sosyo-dinî sorunlar) inceleyecektir.

Söz konusu yazma baştan ve sondan eksik olup 19x12,5 cm boyutlarında kahverengi kâğıtla kaplı mukavva cilt içerisindedir. Kullanılan mürekkepten farklı olarak kurşun kalemlerle numaralandırılmış olup toplamda 179 sayfadan oluşmaktadır ve yazı türü harekeli nesihdir. Metinsel bütünlük itibariyle birinci sayfadan yüz yetmişinci sayfaya kadar birbirini takip eden bir içerik mevcut olup, yüz yetmişinci sayfadan sonrası hem içerik olarak farklıdır. Sayfalarda ve ciltte herhangi bir tarih kaydı yoktur ancak kâğıt cinsi, yazı türü ve mürekkebe bakılarak yazmanın 19. yüzyılda yazıldığı tahmin edilebilir. Katalogda Şeyh Safi Buyruğu olarak adlandırılrsa da aşağıda inceleneceği üzere üslup açısından şu ana kadar basılmış Şeyh Safi buyruklarından (Kutlu ve Parlak, 2008; Taşgın, 2013; Kaplan, 2015; Yıldırım 2020) farklıdır. İçerik olarak dört kapı kırk makam, müşkülli (sorunlar), ayet tefsirleri gibi Şeyh Safi buyruklarıyla benzer konular mevcut olmasına rağmen, bu konular metinsel akış ve bütünlük itibariyle Şeyh Safi buyruklarındaki gibi işlenmemişlerdir. İncelenen yazmanın tamamen nesir

1 Yazmanın ilk ve son sayfaları için, bk. ek 1 ve ek 2.

şeklinde olması ve şiir içermemesi de Şeyh Safi buyruklarından farklı olduğunu göstermektedir.

Kullanılan mürekkep ve sayfa cinsi yazmanın Çorum'dan geldiği bilgisiyle birleştirilince kâtibin taşralı olduğu ve taşra muhitinde bu yazmayı yazdığı söylenebilir. Yazmada metinsel bir bütünlük olmaması daha ziyade farklı konuların harmanlanarak yazılması ve hem okumaya hem de okununca cemaat tarafından dinlenmeye müsait bir formatta olması, kâtibin taşrada mukim talip, rehber ve dedelerden oluşan bir okuyucu kitlesine çeşitli konular hakkında bilgi verme amacı taşıdığını bize gösterebilir. Bu ihtimali destekleyen bir veri de yazmanın eski tarihli diğer yazmalarda istinsah edilmiş olabileceğidir. Örneğin yazmada -i halinin daha çok 16 ve 17.yüzyıl Türkçesinde kullanıldığı gibi Arap alfabesindeki ع (ye) harfi yerine kesre kullanılarak yazılması, -ki bağlacının “kim” olarak yazılması ve kısa sesli e veya a harfini elif ile yani Arapça'daki uzun â sesi ile yazması için bizlere kâtibin söz konusu yazmayı 16 ve 17. yüzyıl metinlerinden istinsah ettiğini gösterebilir (B375: 4-35).

Yazmanın İçeriği

Her ne kadar söz konusu yazma baştan eksik olsa da tarikata giriş usulleri açısından temel olan ve Alevilik-Bektaşilikte tasavvufi anlamda yolun makamları olan dört kapı kırk makamın anlatılması ile başlamaktadır:

“Ey mümin kardaşlar dört kapının biri evvel şeriat on makam anda var dördüncü hakikat on makam... elinden geldikçe istemeğe sa'y ve gayret et beyhude hayvan misâli gezme bir gün karanlık çukurdan gırsin fehm eyle...”(B375:1).

1990 yılından itibaren günümüze kadar Alevi-Bektaşî inanç önderleri tarafından basılan popüler yayınlarda genelde kavram olarak dört kapıyı -şeriat, tarikat, marifet ve hakikat- görmemize rağmen, kırk makamın mertebeleri ve/veya ilgili kavramlar basılan kitapların ancak az bir kısmında detaylı bir şekilde incelenmektedir (Yaman, 1993; Dedekargınoğlu, 2010; Metin, 2014; Saygı, 2015). İncelediğimiz yazma yukarıdaki girişten sonra şeriat kapısının makamları ile devam etmektedir²:

“evvel şerî'atdan olan on makâm evvel hazret-i Kurân'a inanub imân itmek kavlehu te'âlâ inna'llâhe vemelâ-iketebu yusallüne 'alâ-nnebiyyi yâ eyyuhâ-llezîne âmenû sallû 'aleyhi vesellimû

2 Makale sayfa sınırı gereği yazmadan yapılan alıntılarda ilgili cümleler ve ifadeler seçilmiş olup, bunların arasında kalan cümleler için (...) konulmuştur.

teslîmâ³ âhir zaman nebisi Muhammed el-Mustafa'ya getirdiği Kurân'a imân götürmek es-sâni ikinci makam namâz'dur ilim öğrenmekdür es-sâlis üçüncü makam zekavât'dur oruç'dur gücü yetdiğice hacca varmak'dur ve hem gazâ itmek'dir ve hem cenabetden gusül itmek'dür kavlehu teâla ve akîmu-ssalâte veâtu-zzekâte verke'û me'a-rrâkî'in⁴ dördüncü makam belâl keşb itmek'dür ve riyyayı haram bilmek'dür kavlehu teâla ve ehalla'llâhu-lbey'a ve harrame-rribâ⁵ beşinci makam nikâh kalmak'dur...altıncı makam hayzın ve nişâsın halinde nikâhın haram bilmek'dür...ve yedinci makam sünnet-i cemaat'dür...ve's-samin sekizinci makam şefkat'dür...bir adama merhamet şefa'ât itmek imândandır insaf dindendir merhamet itmekdendir...dokuzuncu makam ârî yiyüb ârî söylemek'dür...eyitti hadis bilmez cahil ile sohbet itmesüzünün mikdarı çok giydiği çul kendi merkeb başının dahi yuları yok alem ile cabilin kardaşlığı karka (karga) ile bülbülün yoldaşlığı...onuncu makam emr-i maruf ve'n-nehi 'anî'l münkir Allahu zü'l-celal hazretlerinin emrini bilüb hazret-i Muhammed'e her ne gönderdi ise hak bilüb inanmak'dur evvel âdem akıl bâliğ olunca bu şeriatda olan on makama kadem basmış olub bu on ameli işlemek gerek" (B375: 1-2-3).

Yukarıdaki alıntıda görüleceği üzere şeriatın on makamı yazar tarafından sıralanmış ve yer yer ayetler eşliğinde anlatılmıştır. Ahzab Suresi 56. ayetini burada naklederek yazar imanın ve yola girişin ön şartı olarak Hazret-i Peygambere salat ve selam etmek olduğunu vurgulamaktadır. İlk üç makam iman ve ibadetin temel öğelerini ortaya koymaktadır. Burada Alevi itikadı açısından baktığımızda ilim öğrenmenin namaz ve oruç gibi ibadetlerle bir arada bahsedilmesinden ötürü, bu ibadetler talibin şeriat kapısında zahiri anlam dünyasına girişinin ilk basamakları olarak değerlendirilebilir. Zahiri ilmin öğrenilmesi için namazın diğer bir deyişle dua, zikir, niyaz gibi dinsel pratiklerin yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Şeriat makamı konusunda Şah İbrahim Veli ocakzâdelerinin soyunun dayandığı Şeyh Safiyüddin-i Erdebili (Aytaş, 2011; Karakaya, 2015: 89) kendi hayatını ve tarikat öğretisini anlatan ve İbn-i Bezzaz tarafından miladi 1358 yılında yazımı tamamlanan *Safvetü's-Safâ* adlı menakibname bize fikir verebilir. Şeyh Safi Ankebut Suresi 69. ayeti (bizim uğrumuzda mücahede edenlere gelince, elbette biz onlara yollarımızı gösteririz) tefsir ederek bu yolların şeriat, tarikat ve hakikat olduğunu söyler (Bezzaz, 1997: 460). İncelediğimiz yazmayla paralel şekilde, şeriat yolunun hac, gaza ve zahir ve batını talep etmek olduğunu

3 Ahzab73/56: Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin.

4 Bakara 2/43: Namazı kılın, zekâtı verin, rüku edenlerle birlikte rüku edin.

5 Bakara 2/275:...Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır...

belirmektedir. Tasavvufta ilmin üç sınıfa ayrıldığını düşünürsek (bunlar ilme'l-yakin, aynel-yakin, Hakka'l-yakin şeklindedir) şeriat kapısında bahsedilen ilmin ilme'l-yakin yani akıl sahibi olup yola yeni girenler için olduğu yorumunu yapabiliriz (Uludağ, 2000: 179). Dördüncü makam helal makamıdır ki Alevi inancından oldukça önemlidir. Yukarıdaki ayette her ne kadar riba yani faizden bahsedilse de burada kastedilen sadece zahiri anlamda faiz değil her Alevi canın yediği ve yedirdiği her lokmanın helal olmasıdır. Dokuzuncu makamdaki “ârî yiyüb söylemeyi” de helal makamına bağlayabiliriz. Yenilenin, içilenin, söylenenin ve yapılanın temiz ve helal olması gerektiği vurgulanmaktadır. Yazar hadis bilmeyen ile sohbet örneğini vererek Peygamber hadislerini bilmeyenin esasında helal yemeyen, temiz söz söylemeyen ve sohbe değeri olmayan olmadığını ifade etmektedir. Beşinci makam nikah ise Alevi geleneğinde musahip tutabilmenin ve böylece yola girebilmenin temel kurallarından biridir. Şeriatın on makamından sonra yazar tarikatın on makamını açıklıyor:

“Bâb tarikatın makâmıların bildirür evvel makamı budur ki evvel bir adem-i cabilin alâmetinden küifr-i lisan ider sonra eğer mutlak değil ise o dabi müfid ise hem acı sözden ve hem tatlı sözden katulub yapıldıysa aklı başına gelüb bir kâmil müşkil bal idüb sırat-ı müstakim bulub ve biliüb gelüb bir pîr dutub evvel bir rehber eli dutub saniyen bir musabib dutub birisinin boğazına rehber yağlık takub musahibin iki musabibler birbirinin elinden tutub götürüb ikrar etdireler biri diye ki ey talib sen niye geldin diye talib rehberine diğre sırat-ı müstakim üzere ikrar vireceğim küifr-i dalâletden kurtulub terk ideceğim didikde talibin sağ elin alub bir diğre ki ey talib dört kapudan kırk makamdan yolu alub dutmağa ikrar idelim deyüb ikrar iden bu kırk makamın içindeki amelleri kamil mürişidler okuyub talibe bildire ki ve cem'-i bed fiüllerine tövbe idüb bir dabi işlememesine tövbe üdim deyüb ikrar iden eğer bu ikrardan dönerisen yüz bin kere ölin diyeler andan sonra bu ayeti okıya kavlehu te'âlâ yâ eyyuhâ-llezzîne âmenü tûbü ila'llâhi tevbeten nasûhan⁶ ey benim birlikte ikrar iden kullarım şöyle tövbe iden nasubın üddiği tövbe gibi eylen didi...” (B 375:4-5).

Yukarıda yazar taliplerin tarikat adabının bir parçası olan tarikata nasıl girileceğine dair usulleri ayrıntılı şekilde aktarmaktadır. Talibin musahibi olması ve daha sonra rehber ve pir huzurunda ikrar vermesi gerektiğini belirtir. Rehberin talibin boynuna taktığı yağlık ve içindeki yağın ne ifade ettiği konusunda *Safvetü's-Safâ* bize fikir verebilir.

6 Tahrir: 8: Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin.

Eserde Şeyh Safi kandilin içindeki yağ ile insan gönlünü aydınlatıldığını söyler (Bezzaz, 1997: 450). Buradan yola çıkarak talibe takılan yağlıktaki yağın tarikata giren talibin gönlünü ve nefsini aydınlatmasına vesile bir simgesel araç olduğunu düşünebiliriz. Tarikata giriş usulü ayrıca bize Aleviliğin sosyal organizasyonundaki aktörler olan talip, rehber, pir ve müşid'in sahip oldukları sosyo-dinsel rolleri göstermektedir. Her ne kadar tövbe işlese de talibin kötü eylemlerini bir daha yapmaması koşuluyla tarikata girebilmesi yukarıda şeriat makamlarında bahsedilen merhamet ve şefkatin de tarikata girişte etkili olduğuna işaret eder. Ayette geçen “nasûh” kelimesi düzeltici ve onarıcı anlamlarına gelir ki tövbe edip kötü fiilleri bir daha işlemeyeceğine dair söz verenler saf doğruluğu yani ihlası benimserler (Tabatabai, 1991:543). Bu tarikata girişte talibin zahir ve batın olarak bir ve saf olması yani riyakâr olmaması gerektiğine de işaret eder. Eğer talip tövbe edip tarikata girmesine rağmen gönül temizliğini koruyamazsa ve kötü eylemlerde tekrar bulunursa bu sefer talibin affedilemeyeceğini ve ikrarından dönmüş olarak tarikatın dışında kalacağını yazar bize vurgulamaktadır:

“Ey mümin kardeş sizler dahi tövbe idüb bir dahi ol günabı işlemezsin Hak Teâla günabın mağfuz ider eğer ol bir öğünden ikrar virüb tövbe idüb ol günablarını işlersin ol kâzib itmiş olursun sonra ol ikrardan düşmüş olursun dönmüş olursun kavlehu teâla lanetullahi ‘alal-kavmi’l-kâzibîn hak te’âlâ yalancı kullarına lanet ider... kula rahmet itmez böyle olan kullardan Allah hıfz eyleye âmin haktan gelen kazâyı kâ’il olmalı ve hem şükr itmeli kavlehu te’âlâ ve-iş teezzene rabbukum le-in şekertum leezâdennekum vele-in kefertum inne ‘azâbî leşedîd’ kullarım sizler benim kazâma boyun virüb şükredin bol idüb ben ‘azim ve ni’metlerimi size ziyâde iderim didi hazretullah kavlehu te’âlâ kul yâ ‘ibâdi-llezîne âmenû-ttekâ rabbekum lillezîne absenû fî bâzihî-d’dünyâ⁸ ey benim kullarım sizler benim kazâma rıza olun” (B375: 6-7).

Yukarıda Zümer Suresi 10. ayetin kullanması ve ayette geçen korkun/sakının diğer bir deyişle takva edin ifadesi esasında tasavvufun temellerinden olan takva kavramının Alevilikte tarikata girişteki önemine işaret etmektedir. Talibin tarikatın birinci makamında tövbe edip takva sahibi olmadığı takdirde tarikatın birinci makamından öteye gidemeyeceği ve mürid olamayacağı şeklinde yorumlanabilir. Buradan hareketle müellif tarikatın ikinci makamı olan müritlik makamını izah etmektedir:

7 İbrahim: 7: Hani Rabbiniz şöyle duyurmuştu: Ant olsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.

8 Zümer 39/10: Şöyle de: "Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının; bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır.

“...ikinci makam mürid olmakdır f’eselû eble-zikri in kuntum lâ ta’lemûn⁹ mürid üçdür biri mürid-i mutlak biri mürid-i mecazîdür üçüncü mürid-i mürteddür mürid-i mutlak oldur ki her dürlü halde şeybe tâbi’ ola yüz döndürmeye amma mürid mecazî oldur ki zâbirden şeybe mürid olur bâtınından kendi fi’iline ‘amel ider yanlış yola gider mürid-i mutlak oldur ki ihlâsıyla pire virdiği ikrardan dönmez mukkem durur...” (B375: 7-8).

Üç çeşit mürit olduğunu ortaya koyan kâtip mürid-i mutlakın diğer bir deyişle tam ve kesin mürit olan kişinin kayıtsız şartsız şeyhine tabii olacağını belirtmektedir. Tarikatın birinci makamı olan tövbe edip ihlas sahibi olmayı bu makamla şu şekilde ilişkilendirebiliriz: eğer bir mürit ihlas sahibi olarak içi ve dışı bir olursa yolundan dönmez ve pirine sadık kalır ki tasavvufta bir tarikatın devam edebilmesi için olmazsa olmazdır. Mutlak müritin tam aksine mecazi mürit eylemsel ve düşünsel olarak zahirde ve batında farklı olan mürittir ki bu da ihlas sahibi olmadığını gösterir. Burada diğer bir önemli Nahl Suresinin 43. ayetinde geçen ehl-i zikir/kitap ehli ifadesidir. Her ne kadar ayete bakıldığında bu ifadeyle kastedilenin peygamberler olduğu anlaşılrsa da kâtipin bu yazma bağlamında ehl-i zikir ifadesiyle pir ve müşitlere de işaret ediyor olabilir. Alevilikteki velayet teorisi kapsamında kutsal kitabın ilminin peygamberlerden imamlara onlardan da pir ve müşitlere aktarıldığını düşünebiliriz. İkinci makamdan sonra tarikat kapısındaki diğer makamları kâtip şöyle sıralamaktadır:

“üçüncü tarikatın makamı kavlehu te’âlâ muhallikîne ruûsekum ve mukassirîne lâ tebhâfûn¹⁰ dördüncü Hak yoluna yanmak ve günahına ağlamak gerek ve dahi derdiyle yanmak gerek kavlehu te’âlâ vekûduba-nnâsu velbicâratu u’iddet lil-kâfirîn¹¹ bir gün hazret-i Musa a.s. bir dağın başına çıktıkı gayet susadı bu dağın koyakların gezdi bir su bulmadı hazret-i Musa didi ki ya dağ başında ve derinde çeşmeler soğulmuş içecek su bulamadım didi dağ didi ki ya Musa cebennem de taş yanar imiş aceb ol taşlardan bende var mı ola aceb cebennem benim taşu bakar deyu ağlarım anın için gözlerimin yaşu kururdu az kaldı didi dağlar taşların cebennemlik dinlemez ve yanmaz iken ol ağhyorsan cennet ve cebennem senin içündür sen nicün ağlamazsın amma hecerden katıdır kalbin....beşinci...hizmet eyle....altıncı korkudur allabtan kork...

9 Nahl16/43: (Senden önce de ancak, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik.) Eğer bilmiyorsanız kitap ehline/ilim sahiplerine/ehl-i zikire sorun.

10 Fetih 48/27: (Ant olsun ki Allah, Peygamberinin rüyasının gerçek olduğunu tasdik eder. Ey inananlar! Siz, Allah dilerse, güven içinde) başlarınızı tıraş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan (Mescidi Haram'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bilir. Size, bundan başka, yakın zamanda bir zafer verecektir.)

11 Bakara 2/24: (Yapamazsanız ki yapamayacaksınız o takdirde) inkâr edenler için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taş olan ateşten sakının.

yedinci bakdan ümidini kesmemek ne kadar günahkar olursa da kavlehu te'âla lâ taknetü min rahmeti'llâhi¹² sekizinci sabâvetdür cömerdler cebenneme girmez...ve dokuzuncu sâhib-i nasîhat ve sâhib-i muhabbet olmakdur mümine kardaşlara müslim bacılara muhabbet itmek... eğer bir cana muhabbet idersen.. ol muhabbet itdiğin can Allaha muhabbet itmiş olursın hakeki seveni sende sev dahi sevmeyeni sende sevme eğer bir kimse hakeki bilmez şeriatı tarikatı bilmez abirini dünyayı bilmez haberi şerri bilmez...kavlehu te'âla Allâhu bi-kavmin yuhibbubum ve yuhibbûnehu¹³ onuncu makam ays/ıyş dur ve fakirlikdür..” (B375: 8-9-10).

Yukarıda aktarılan Fetih Suresi 27. ayete baktığımızda üçüncü makamın zahiri anlamda saçları kazıtmak veya kısmi olarak kestirmek olduğunu söyleyebiliriz ancak Alevi inancı açısından ve batını anlamda kafadaki yanlış düşüncelerden, şüphelerden arınmak, temizlenmek ve amaca doğru giden yolda yani hakikat makamına ulaşmakta müridin atması gereken bir adım olarak yorumlayabiliriz. Bu ayet Hz. Muhammed ve beraberindeki Müslümanların Hudeybiye'ye gelmelerinden evvel nazil olmuş ve o süreçte Mekkelilerle yapılan Hudeybiye anlaşması gereği Kabe'ye Müslümanlar girememişlerdir. Fakat, ayetin son kısmında geçen “(Allah) size yakında zamanda bir zafer verecektir.” ifadesi Kabe'ye girememenin geçici bir durum olduğunu bildirmiştir. Bu bağlamda düşündüğümüzde kâtip talibe korkmadan azimle sabrettiğinde Alevilik yolundaki makamlarda ve kapılardan birer birer geçeceğini belirtmektedir. Tarikatın dördüncü makamı olan Hak yoluna yanmayı ve Hz. Musa hikâyesini şu şekilde açıklayabiliriz: Talip girdiği tarikat yolunda her ne kadar ruhen zorlansa da geri dönmeme, döndüğü takdirde ateşe düşer gibi çok büyük bir yanlış düşer.

Beşinci makam olan hizmet Alevi-Bektaşî yolunda oldukça büyük öneme haizdir. İster talip ister dede/baba olsun, her canın yapmakla yükümlü olduğu hizmetler vardır. Bu açıdan tarikat kalmak ve makamları geçmek için hizmet etmek mürit için yükümlülüktür. Altıncı ve yedinci makamları Allah'tan korkan yani takva sahibi talibin Allah'ın doğru eylemler işleyip halis olduğunda Allah'tan ümidini kesmemesi gerektiği şeklinde düşünebiliriz. Alevilik ve Bektaşîlikteki “yiyene helal yedirene delil

12 Zümer 39/53: (De ki: Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım!) Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. (Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.)

13 Maide 5/54: (Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki) Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler (müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdır); Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfu geniştir; O, her şeyi bilir.)

olsun” ifadesindeki ikinci kısmı sekizinci makam olan cömertliğin yani lokmasını başkalarıyla paylaşma düsturunun bir yansıması olarak yorumlanabilir. Dokuzuncu makam olan muhabbet ise Alevi -Bektaşî inancının temel öğelerinden birisidir. Sadece cem esnasında değil taliplerin ve dedelerin bir araya geldiği canların cemal cemale olduğu her ortamda icra edilen bir pratiktir. Muhabbetin Aleviliği ve Bektaşîliği sosyal doku anlamında bir arada tutucu bir işlevi vardır. Bu yüzden olsa gerek ki tarikatın makamlarından biridir. Maide suresinin 54. ayetiyle kâtip taliplerin kendileri gibi olan canlarla yani hakkı sevenlerle muhabbet etmesini fakat şeriat ve tarikat makamlarından nasiplerini almayan diğer bir deyişle hakkı sevmeyenlere muhabbet etmemesini nasihat ediyor. Yine aynı ayetle şeriat ve tarikat makamlarını benimseyen ve icra eden taliplerin tevazu sahibi olduklarını ve Hak yolunda mücadele ettiklerini söylemektedir. Bu ayetin *Menâkıbü'l-‘Arifîn* gibi Mevlevilerin önemli bir eserinde geçmesi ayetin tasavvufî yorumunun farklı gruplarda benzer şekilde yapıldığını bize gösterebilir (İltuş, 2020: 70). Onuncu makam ise Alevi-Bektaşî öğretilerinden biri olan bir lokma bir hırka düsturunu taliplere öğütlemektedir. Tarikat makamlarının izahından sonra kâtip marifet makamlarını taliplere saymaktadır:

“Bu bab marifetin makâmıların beyan ider marifetin evvel makâmı edebdür ikinci makâmı izândur üçüncü makâmı perhizdür dilî gıybetden perhiz ola bu kırk makâmın içinde bu heybetden afdaldur zîra her ne olursa dilden olur hatır yakmaz gibi zîker teşbih itmek gibi küfür söyleyüb kafir olmak gibi kavlehu te’âlâ velekad kâlû kelimete’l-küfri vekeferû ba’de islâmihim¹⁴ bir adem kelime-i küfür söylese...galiz eylese...kafir olur başına kök sarub sonra müsliman idüb salavat virdireler yeniden müsliman itmek gerek her ne haberi ve ne kadar kurbanı ibadeti namazı min kull-i mehubbu (büütün sevenlerden) olur yeniden bir amel işleyüb yeni müsliman ola bu dabi idüb ol küfürleri söylemezse yine bâr-i te’âlâ ‘afv ider eğer ahşam tövbe sababkine söylese tövbe-i kazîbdir makbul degüldir tövbe idüb bir daha sen bu işi işlemeyim sonrakine işlese hakke te’âlâ bilen söylemiş olur tövbe evvel tövbe dir ki ikrar idüb bir daha işlemese hakke te’âlâ kull-i günahın ‘avf ider...sâbıkada bir padişah var idi anın bir oğlu var idi on beş yaşına girdi evvel civan asla dünyâ kelâmı söylemedi padişah v’ad itdiği her kim benim oğlum söylediğin işdirse anı dünyâ malını viririm didi...bu civanın kelâmına müntezir

14 Tevbe 9/74: (Bir şey söylemediklerine dair Allah’a yemin ediyorlar) hâlbuki o küfür sözünü söylediler ve (sözde) müslüman olduktan sonra inkâr ettiler (ayrıca başaramadıkları şeye-peygamberi öldürmeye de-yeltendiler. Sırf, Allah ve Resûlü kendi lütfu ile onları zengin kıldığı için intikam almaya kalktılar. Eğer tövbe ederlerse, kendileri için hayırlı olur. Şayet yüz çevirirlerse, Allah onları dünyada ve ahirette elem dolu bir azaba çarptıracaktır. Artık onlar için yeryüzünde ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır.)

oldı bir gün cevan bir ağaç dibine oturdı bir leylek geliüb ağaca konub ötdi evvel avcı evvel kuş vurdi indirdi ol kuş helâk oldı ol cevan hıfz-ı lisan selamet-i insan didi bâsılı ey kardaşlar her ne bela sâdır olursa dülden olur dördüncü sabırdır...beşinci makam based olmamak ve-min şerri bâsîdîn izâ basede¹⁵ altıncı makam fevk gıybet etmemekdir ve yedirdiği lokma başında kakmaya sonra kabirde cevap vermek pek fena fi'ildir aman ehl-i iman kardaşlar cebennem yolları öyle fi'il iden kullara açılır gözün göre göre nâra dabil olmayasun yedinci makam 'ameline 'âmil olmakdur 'âlim salib olmaz 'âmil olan salib olur amma....ilimsiz 'amel şeytan 'amelidir sekizinci makam miskinlikdir dokuzuncu marifetdür onuncu makam kendiini bilmekdür..." (B375:2-13-14).

Marifet kapısının birinci, ikinci ve üçüncü makamlarını birlikte düşündüğümüzde esasen Aleviliğin ve Bektaşiliğin temel düsturu olan eline, diline beline sahip ol düşüncesine işaret etmekte ve nasihat edilen bu üç eylemi üç makam üzerinden kavramsallaştırmaktadır. Bu noktada kâtip tarikat kapısında vurguladığı halis bir şekilde makamları icra etme gerekliliğinin burada da altını çizmektedir. Zahiren değil, batın ve zahir bir olarak marifetin ilk üç makamının icra edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Buna örnek olarak da Tevbe Suresi 74. ayetteki “Sözde Müslüman olduktan sonra inkâr ettiler.” kısmını anlatır. Kâtip diğer bir deyişle zahiren ve saf gönül temizliği olmadan eline, diline ve beline sahip oluyormuş gibi yapan talibin münafık olacağını belirtmektedir. Dördüncü, beşinci ve altıncı makamlarda talibin sabırla başkalarında kıskançlık duymadan kendi yoluna bakarak ve başkalarının arkasından konuşmayarak marifet kapısında ilerlemesi istenmektedir. Bu makamlar bağlamında şu yorumu yapabiliriz: nefsi mücahedenin başarılabilmesi, hasetten ve gıybetten kurtulup Hakk’a teslim olunabilmesi için irade dışı mutlak sabır elzemdir (Eraydın, 2004: 165-166). Yedinci makamda kâtip ameline amel ol diyerek esasında taliplerin yaptıkları eylemlerde sorumluluk sahibi olmaları gerektiğini yani amel olmalarını böylece salih diğer bir deyişle iyi eylemlerde bulunarak günah işlemekten kaçınan müritler olabileceklerine işaret etmektedir. Salih amel konusunda *Safvetü's-Safî*'de Şeyh Safi iki türlü salih amel olduğunu ifade etmiştir: bunlar zahiri salih amel yani şeriat adabını yerine getirme ve batını salih amel yani kalbi nefis fesadından iyiliğe çekmek (Bezzaz, 1997: 436). Ayrıca ilimsiz amel şeytan amelidir ifadesi marifet kapısındaki taliplerin yaptıkları eylemlerin sonuçlarını kavramalarına yardımcı olacak bir pir veya mürşide ihtiyaçları olduğuna izafe edilebilir. Pirsiz veya mürşitsiz bir tarikat olamayacağı ve talibin ancak tarikatla birlikte var olabileceği düşünüldüğünde, Şeyh

15 Felak 113/5: haset ettiği zaman hasetçinin kötülüğünden

Safi tarikatın doğru yol olduğunu Enam Suresi 153. ayetle (ve işte benim dosdoğru yolum budur ve ona uyun) izah etmiş ve tarikat kapısındaki amelin Muhammedî fiil/amel olduğunu belirtmiştir (Bezzaz, 1997: 524, 525). Kâtip marifet makamlarının ardından hakikat makamlarını açıklamaktadır:

‘Bab bu makâm dabi hakikat bildirür hakikatın evvel makâmı turâb olmakdur zîrâ cem’-i ‘âlem turâbı çekeler bir kimseden incinmez ve yine ‘âlem andan nef’ görür anın yüzünden incinürler beyt-i nasihat ister isen ey ins-i cin ne kimse senden incinsin ne sen kimseden incin ikinci makâm yetmiş üç milleti ayıplamamak beyt-i kendini eyü gör borlama kimseyi ‘atf ile balka virmesela mücâz üçüncü makâm elinden geleni men’ itmekdür şer işleri def’ idiüb hayır yolu kâlağuzlamakdur dördüncü makâm dünya içinde yaratılmış nesneye emîn olmak hayvan-ı vuhûs u tuyûr senden incinmemekdür beşinci mülk işine yüz sürüb leyl-i nehâr bakka müinacât idiüb yalvarmakdur altıncı makâm sobbetdür hakikat-ı esrârın söylemek oturub kaldığı vak’in zîker eyleye yedinci zerafet idiüb kabkaba ile gülmeye zerafet imanın öğrisidir... sekizinci makâm seyirdür bir ademin seyrine vâki’ olsan varsın bir makamdan dabi söyleyin münafik-ı müfid sayılır zîrâ Allahı te’âlâ hazretleri kull-i şey bilir...bakk te’âlâ gizli sırları ve âşikâr olanları bilir ‘âlimdür sırr-ı açan kişiye bakk te’âlâ dir ki ‘âsî ol kulin sırrını ben bilürem balk arasında dabi yüzüne vurmam sen yüzüne urdun öyle olunca benim işime karışdın ol fi’li şeytândur kendi ayabın görmeyüb elin ayabın gözler yüzün karadur diye dokuzuncu makâm müinacâtdur ve onuncu makâm müşabededür bakk-ı celle ve Aliye ulaşmakdur zîrâ bu dört kapuyu kırk makâm niye kıyas etmişler bir minarenin var kilidi içinde kırk ayak neredibani var ol minarenin başında arzumanım var evvel gelüb minarenin kapusunu açmayınca şerefesine çıkmağa bir yol bula bilüğ mi evvel kapusu şeriat açub kırk ayak yedle uğrayarak yukarı çıkub intizarını bulmalı intizarı olana olmayana ne cami’ hacet ve ne kilise heman suret-i insan sîret-i hayvan gibi gezer yarı kabre varınca zebani melekeleri kara yüzlü gök gözlü saka sual sorurlar bakk te’âlâ seni âdem kalbinde yarattı sen hayvan fi’line geldin bakk te’âlânın dürlü nimetini yiyüb nurlu lebâsları giyüb merkeb gibi yatdın kalkdın ezan-ı muhammedîye işidiüb bu kadar günler saatler gelür geçer bir vakit namaza müdâvetim itmedin aynı inkâr idiüb bizim orucumuz dutulmuş ve namazımız kalınmış kullardanız dirdin haniye elinde bir senedin var mı ve bir ayet delâlin var mı bu kadar yüzünür mi dört bin nebi geldi bu kadar evliyâlar geldi birinin bağışlandığına bir ayet delil getüremezsin dirlir ve bu melâikler yemez içmez avratı yok âdem oğlu gibi asi olmaz iken cem’-i ömürleri namaz ile geçer deyüb oddan toyuç eline alub sana beraber olunca ne cevap virirsin ey mü’min kardaşlar eğer kırk makamın birisi eksik olsa hakikat namâz olmaz zîrâ şartı eksik olur mesela bir kişi delile ikrâr itsede kalbiyle inanmasa yahud zekatını tamam virmese veyahud hacca varurken girii

dönse veya hod (7) tengri bükem itdiği şeylerin birini batıldır dıse veyahud Mustafayı inkâr idüb Murtazaayı ikrâr itse yâhûd evlâdlarının birini inkâr itse kull-i şey hebâ menşur olur...” (B375: 14-15-16-17).

Kâtip yukarıda kırk makamın son menzillerini bizlere açıklamaktadır. Turap sözlük anlamı olarak toprak demektir. Birinci makamda turap olmak talibin artık hakikat kapısından girerken nefsinden arınmış, özünü dara çekmiş ne inciten ne incinen olması gerektiğini bizlere ifade eder. Turaplığı Yunus Emre de divanında alegorik olarak şu dizelerle açıklamıştır: “Yine sordum çiçeğe kışın nerde olursuz / Çiçek eydür: Ey derviş kışın türab oluruz” (Gölpınarlı, 1943: 541). İkinci makam bugün Aleviler arasında halen yaygın olan yetmiş iki millete bir nazardan bakmak ifadesidir. Bunu batını anlamda kişinin egosundan/benliğinden sıyrılp zihnindeki ben ve onlar veyahut biz ve onlar ikileminden kurtulması olarak izah edebiliriz. Üçüncü ve dördüncü makamları birinci makamları ve yukarıda bahsi geçen salih amel ve haset duymama öğüdü ile bağlantılı olarak değerlendirebiliriz. Talip iyi işler yapmalı ve birinden incinip ona haset gütmemelidir. Kâtip dünyadaki nesnelere emin olmak derken sorumluluklarının farkında olup onları yerine getirmek ve emanet ehli olmalı anlamlarını kastetmektedir. Burada Hz. Peygamber’e verilen sıfatlardan olan El-emin’e gönderme yaptığını da düşünebiliriz. Beşinci makamdaki hakka münacat etmeyi şeriat makamında belirtildiği gibi Hakka niyaz ve dua etmek ile birlikte okuyabiliriz. Altıncı makam sohbet ise tarikatın dokuzuncu makamı olan sâhib-i muhabbet ile ilişkilendirebiliriz. Bu makamda zikri ve sohbeti hakikat sırrını talibe aksettirmek için birer vesile olarak düşünebiliriz. Sekizinci makamdaki seyir kavramının önemini Şeyh Safi *Safvetü’s-Safâ*’da talibin Hakk’a doğru seyri sayesinde önündeki hicapları/perdeleri kaldırabileceğini ve hakk ile arasında olan nefis uzaklığını ortadan kaldırabileceğini belirtiyor (Bezzaz, 1997: 482). Dokuzuncu makamdaki münacatı yukarıda bahsettiğimiz beşinci makam ile paralel değerlendirebiliriz. Onuncu makamdaki müşahade ise kırk makamın sonuncu makamı olup Hak ile bir olmak yani Hakk’a ve İmam Ali’ye ulaşmaktır. Kâtip bu makamları saydıktan sonra didaktik bir hikâye paylaşp kırk makamın kırkının da eksiksiz icra edilip talibin benliğinde özümsemesi gerektiğini ifade etmektedir. Dört kapı kırk makamdan yazmada izah edilen diğer önemli bir konu müşküllerdir. Bunlar daha ziyade sorulan sorulara cevap verir gibi yazılmıştır ve bu yönüyle Osmanlı döneminde yaygın olan ve Cumhuriyet döneminde de yazımı devam eden ilmi hâl türündeki yazmalara benzemektedir. İlmihaller müminin gündelik hayatta inanç, ibadet ve ahlakla ilgili uyması gereken kural ve

esasları anlatan ve yer yer Peygamber ve ashabıyla ilgili hikâyeler içeren metinlerdir (Arpaguş, 2000:139-141; Terzioğlu, 2013:79-114). İncelediğimiz yazmada da kâtip gündelik hayatta karşılaşılabilecek sorunlarla ilgili taliplere, rehberlere ve pirlere öğüt ve öneriler vermektedir.

“Bir rehber günâh itse talib anı görüb sen bu işi niçin itdin diye... zîrâ imâm temiz olmayınca cemâ’atin namazı sabib değıldür biri rivayet itmiş ki bir talib yerine rehberine atının biri uzun biri kısa dese günâhkar olur kendi nefisine yoluna dese gine günâhkeâr olur amma Hakek yolu için dese sevâba nâ’il olur aklı iriüb dimese ‘azâba nâ’il olur müşkil bir rehber tâlibin hakkından gelmezse pîr anı çıkarub yerine abîr kişiye tâlibi teslim ide eğer rehber ocakdan olursa bir kardaşından veyâbûd ‘emmişâdelerinden ideler eğer pîr yolundan düşerse günâh-ı kebâ’irden bir iş idiüb erkâna lâyük olmazsa tâlib ol ocakdan çıkmaz ‘emmişâdelerinden yapışmak erkândur abîr zamandan gelen tâlibler pîrin rehberün günâbı olur anlar ocakzâdedür anların küfri imân olur dîrler zîra pîr bir günâh itse beş günâh yazılur tâlib bir günâh itse bir günâh yazılur zîra kıyâs ummadığın pîrden rehberden sana bir söz gelse ana gâyet inciniürsin ammâ câbilden düşmândan bir söz gelse câbil bilmez düşmân düşmânlık itdi dîrsin..” (B375: 110).

Yukarıdaki müşküller bize Alevilikte diğer sufi gruplarda olduğu gibi cemaat tabanlı dinselğin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Sadece tekil bireylerin yaptıklarının onlarla sınırlı kalmayıp tüm cemaati etkileyebileceğinin altı çizilmektedir. Bu da geçmişteki geleneğe bağlı Aleviliğin modern dönemde gelişen bireysel dindarlık biçiminden farklı olduğunu göstermektedir (Asad, 1993; Fitzgerald, 2003). Diğer bir önemli nokta talibin, rehberin ve pîrin gybet ve dedikodudan uzak durmasıdır. Kırk makam anlatılırken de kâtip bu konuya vurgu yapmıştır. Zira hemen bütün dinî gruplarda şu açıkça bilinmektedir ki gybet, haset ve dedikodu toplulukların iç harmonisini bozarak sosyal aktörler arasında gerginlik yaratır ve toplulukların iç barışı bozulabilir. Alevilikte soya bağlı ocak sisteminin bir tezahürünü de yukarıdaki alıntıda açıkça görebiliriz. Bir talip yeteri kadar hidayet yani rehberlik almadığı zaman yine aynı ocaktan başka bir ocak evladı onunla ilgilenmekle yükümlü olmakta ve böylece talibin ocaktan soğuması veya kopması engellenmektedir. Bu bizlere talibin cemaate/ocağa aidiyetini korumada ocak evlatlarının sorumluluk sahibi olduğunu ve sosyo-dinsel aktörler olarak aidiyetin korunmasıyla mükellef olduklarını göstermektedir. Talibin bir günahına karşılık pîrin bir günahının beş günah olarak yazılması da bu sorumluluğa atfedilen önemden kaynaklanmaktadır. Yukarıdaki müşküllere ek olarak kâtip diğer başka müşkülleri izah etmektedir:

“...müşkil bir pîr avrata tâliblik itse yolu inkar itmiş olur geliüb tarikeden geçiüb yoluna gitmek erkândur müşkil bir tâlibin başından bürkû düşse bir tâvuk boğazlayub kaldura eğer pîrin kisvesi düşse bir koyun kurbân ider eğer rehberin büzgü bir keci kurbân ide müşkil bir tâlibin kız kaçsa doksan dokuz gurûş ve bir koc kurbân ideler ammâ lakîn her maslabatda rebberê on ikiden iki gurûş vireler on ikiden iki gurûş rehberin hakkıdır müşkil bir pîr giyecek olursa ol tâliblerine rebber Ali evlâdı bulub her kime özî yatarsa andan al dutalar ammâ yine nesli resûl olmak gerek müşkil bir tâlibin pîri irakda olub eli irmese ana vekâlet gayrıdan duta birkaç seneden sonra pîri gelirse yine pîrine ikrâr imân itmek erkândur zirâ eğer atasının pîrini inkar iderse münkür (münkir) olur izâmı bozulmuş olur.... pîr olan ‘âlim gerek eğer karadan bilmezse ledûn ‘ilmi onda olmazsa hayvan mislidir ‘ilmi ledûn oldur ki ‘akılladır... düşünse âbireti dünyâyı fark ide eğer doğru yolu fark idemezse gücü yeten mürşidlerden irşâd ala tâlibi temizleye zîra bunda çok güçlük vardır tâlibin kâşesine kırışub ben felanum ben felan oğluyam senin günâhını bir araba kazığına dakaram heman yiyüb içmek nefse safâ virür aman çeküb hakka namâz niyâz idiüb gicenin iki nısfından sonra bir olan kalkub kibleye dönüb gün doğuncaya kadar hakka namâz niyâz idiüb itmeli...”(B375: 111-112).

Yukarıda bahsi geçen müşküller taliplere, pirlere ve rehberlere biçilen sosyal rolleri ve bunların sosyal yapılanma içerisindeki konumlarını örneklendirmektedir. Ocak sisteminin önemini vurgulayarak Aleviliğin temel esası velayet inancı gereği pîrin Hz. Peygamber ve İmam Ali neslinden gelmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Günümüze kadar gelen vekil dedelik kurumunu da incelediğimiz bu yazmada görebiliriz. Vekil dedeliğin geçici olması gerektiğini ve talibin soy olarak bağlı olduğu pîre ve onun ocağına ikrarını sürdürmesinin zaruri olduğunu aksi halde münkir olacağını belirterek talibin ocağını bırakmaması öğütlenmektedir. Diğer bir nokta ise pîrin ledûn ilmi bilmesi ki yukarıda dört kapının hepsinde vurgulanan zahir-batın ilişkisinin taliplere aktarılmasında elzemdir. Salih amellerin icra edilmesi ve nefis perdesinin kaldırılarak hakikat makamında Hakk’a ulaşmanın vesilesi pîrin veya mürşidin talibe öğreteceği ledûn ilmi ile mümkündür ve bu ilim esasında dört kapı kırk makamda kavramsallaştırılmıştır diyebiliriz.

Sonuç

Bu makalede incelenen Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi’nde B375 katalog numarası ile muhafaza edilen el yazması eser, Şah İbrahim Veli Ocağı Çorum kolu külliyyatı açısından önemli bir yere sahip olup Aleviliğin temel esaslarından olan dört kapı kırk makam öğretisini taliplere aktarmak amacıyla yazılmıştır. Osmanlı din tarihi

ve tasavvuf tarihi çalışmaları günümüze kadar genelde İstanbul, Bursa, Edirne gibi önemli ilmi ve siyasi merkezlerde yazılan eserleri ve kişileri ele almış taşradaki tasavvuf tarihi ve özellikle Alevilik külliyesi kısıtlı ölçüde çalışılmıştır. B375 numaralı yazma Çorum havalisinde Aleviler arasında nelerin yazılıp okunduğuna dair bize önemli bilgiler sunmaktadır. Bu makalede incelenen dört kapı kırk makam Alevi tasavvufi yolundaki menziller olup geçmişten günümüze kadar yolun esaslarını oluşturmuştur. Yazmada söz konusu çeşitli müşküller ise Alevi ocak sistemi içerisindeki sosyodini aktörler olan taliplerin, rehberlerin, pırların ve mürşitlerin birbirlerine karşı sorumluluklarını ve nasıl davranmalarını gerektiğini okuyucuya ilmiyelerdeki söyleme benzer şekilde aktarmaktadır. Yazmanın içeriğine baktığımızda kullanılan kelimeler, söz yapıları ve dil bilgisi bağlamında kâtibin daha eski, muhtemelen 16. veya 17. yüzyıllardaki yazmalardan eseri istinsah ettiğini söyleyebiliriz. Bu da bize günümüze kadar iddia edildiğinin aksine Aleviliğin yüzyıllara yayılan ve kuşaktan kuşağa ocak sistemi içerisinde aktarılan yazı geleneğinin ve yazılı kültürünün olduğunu açıkça göstermektedir. Dört kapı kırk makamın izahında çok çeşitli ayetlerin kullanılması ve bunların tefsir edilmesi taşradaki Alevilerin ve bu yazma bağlamında Şah İbrahîmlilerin Kur'an-ı Kerim'e vakıf olduklarını ve ayetleri sadece zahiri değil yolun gereği olarak batını anlamda yorumladıklarını göstermektedir. Dolayısıyla Kur'an ve tefsir bilgisinin Osmanlı döneminde sadece belli şehir merkezlerindeki ulemaya mahsus olmadığını aksine taşrada Alevi pir ve mürşitlerinin de bu bilgiye oldukça haiz oldukları çıkarımını yapabiliriz.

KAYNAKÇA

- ARPAGUŞ, Hatice Kelpetin (2000). “İlmihal”. *TDV İslam Ansiklopedisi* Cilt 22. 139-141.
- ASAD, Talal (1993). *Genealogies of Religion: Discipline and Reasons of Power in Christianity and Islam*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- AYTAŞ, Gıyasettin (2011). *Belgeler Işığında Şah İbrahim Veli Ocağı*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Merkezi Yayınları.
- B375 El Yazması, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Arşivi.
- BEZZAZ, Derviş Tevekkuli b. İsmail (1997). *Safvetü's-Safâ*. Haz. Gulam Rıza Tabatabai Mecid. Tehran: İntişarat-e Zeryab.
- DEDEKARGİNOĞLU, Hüseyin (2010). *Dede Garkın Süreğinde Cem*. Ankara: Yurt Yayınları.
- ERAYDIN, Selçuk (2004). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- FİTZGERALD, Timothy (2003). *The Ideology of Religious Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1943). *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.
- İLTUŞ, Cüveyriye (2020). *Sufi Menakıbnamelerinde Ayet ve Hadislerin İşari Yorumları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KAPLAN, Doğan (2014). *Erkanname*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KAPLAN, Doğan (2015). *Şeyh Safi Buyruğu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KARAKAYA, Ayfer (2015). *Vefailik, Kızılbaşlık, Bektaşilik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- METİN, Süleyman (2014). *Anadolu Alevi/Bektaşî Erkannamesi*. İstanbul: Baba Mansur Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Derneği.
- SAYGI, Hakkı (2015). *Alevi-Bektaşî İnanç Sistemi ve Erkanları*. İstanbul: Dosteli Vakfı Yayınları.
- TABATABAİ, Seyyid Muhammed Hüseyin (1991). *Tefsiri'l-Mizan Cilt 19*. Çev. Nasır Mukarim ŞİRAZİ, Tehran: Merkez-e Neşr-e Ferhengi-ye Reca.
- TAŞĞIN, Ahmet (2013). *Şeyh Safi Buyruğu*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- TERZİOĞLU, Derin (2013). “Where İlmihal Meets Catechism: Islamic Manuals of Instruction in the Ottoman Empire in the Age of Confessionalization”. *Past and Present*. 2013/220. 79-114.
- ULUDAĞ, Süleyman (2000). *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- YAMAN, Mehmet (1993). *Alevilik İnanç-Edeb-Erkan*. İstanbul: Ufuk Matbaası.

Ekler

Ek 1. B375 numaralı yazmanın birinci sayfası

Ek 2. B375 numaralı yazmanın son sayfası